

Оксана КРАВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3648-4716

*аспірантка кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології,
викладач кафедри музично-інструментального виконавства
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) okx.krav@gmail.com*

Андрій ЄРЬОМЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4349-4288

*кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри музично-інструментального виконавства
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) yeremenko.acc@gmail.com*

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ШКОЛИ. ТВОРЧИСТЬ ІГОРЯ ГАЙДЕНКА ТА ПИТАННЯ СПАДКОЄМНОСТІ ПОКОЛІНЬ

Харківська композиторська школа була заснована у 1917 р. і більше ніж за сто років свого існування лишила слід в історії як вітчизняної музики, так і світової музичної культури. Її розвиток тісно пов'язаний із діяльністю Харківської консерваторії (нині Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського) та Харківського відділення спілки композиторів України. Незважаючи на різні творчі уподобання, прихильність до тих чи інших стилів, напрямів, течій, композитори мали спільні витоки. Важливим фактором формування композиторської школи є спадкоємність поколінь, зв'язок минулого та сьогодення. Засновником харківської композиторської школи став талановитий викладач, композитор С. С. Богатирьов. Він виховав цілу плеяду послідовників, які творчу роботу поєднували з педагогічною діяльністю і передавали знання наступним поколінням. Саме в 20–30-ті рр. ХХ ст. були створені всі умови для подальшого формування та розвитку композиторської школи.

За період свого існування харківська композиторська школа пройшла досить складний шлях, сповнений так званих «злетів» і «падінь». На це були об'єктивні причини, пов'язані з політичною, економічною та соціокультурною ситуацією у країні, але в усі часи її вирізняв високий професіоналізм, глибока змістовність, жанрове розмаїття, творча мобільність і тісний зв'язок із традиціями.

Щодо питання спадкоємності поколінь, то яскравим прикладом є творча династія харківських композиторів Анатолія та Ігоря Гайдєнків. Вона виявляється не лише у виборі професії. Спільні художні цінності, естетичні критерії, світовідчуття поєднують композиторів різних поколінь. Глибоко засвоївши кращі традиції національної та світової класики, Ігор Гайдєнко пропонує власне бачення світу, сповнене сміливих творчих експериментів, нетрадиційних рішень.

Незважаючи на те, що твори композиторів харківської школи звучать не лише в Україні, а й далеко з її межами, у музикознавчій літературі вони не були широко висвітлені. Особливо це стосується творчості композиторів, які розпочали творчий шлях у 80–90-ті рр. ХХ ст. і пізніше. Окремі твори зазвичай розглядаються лише в контексті загальних тенденцій розвитку харківської композиторської школи другої половини ХХ – початку ХХІ ст., а питання біографічного характеру, авторського стилю висвітлюються епізодично. Тому вивчення цих питань нині актуальне.

Ключові слова: харківська композиторська школа, Харківська обласна організація Національної спілки композиторів України, твори харківських композиторів, спадкоємність поколінь, творчість І. Гайдєнка.

Oksana KRAVCHENKO,

orcid.org/0000-0003-3648-4716

*Postgraduate Student at the Department of Fine Arts, Musicology and Culturology Science,
Lecturer at the Musical and Instrumental Performance Department
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) okx.krav@gmail.com*

Andrii YEROMENKO,

orcid.org/0000-0002-4349-4288

*Candidate of Art History,
Senior Lecturer at the Musical and Instrumental Performance Department
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) yeremenko.acc@gmail.com*

WAYS OF DEVELOPMENT OF KHARKIV COMPOSING SCHOOL. CREATIONS OF IHOR HAYDENKO AND ISSUES OF INHERITANCE OF GENERATIONS

Kharkiv Composers' School was founded in 1917 and after over hundred years of its existence has left a significant mark in the history of national music and world's music culture. Its development is closely connected with the activities of Kharkiv Conservatory (which is nowadays called Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky) and Kharkiv branch of the Union of Ukrainian Composers. Despite different creative preferences, commitment to certain styles, trends and currents, composers had common origins. The connection between generations, past and present is another important factor in the formation of composition school. The founder of Kharkiv Composer's school was a talented teacher and composer S. S. Bogatyrev. He raised a whole pleiad of his followers who combined creative work with teaching and passed on knowledge to future generations. 20s and 30s created all necessary conditions for further formation and development of the school.

During the period of its existence, Kharkiv Composer's School had a difficult way of so-called "ups and downs". There were objective reasons for this due to the political, economical and socio-cultural situation in the country. But this school was always noted for its high professionalism, deep content, genre diversity, creative mobility and, at the same time, close connection to traditions.

The bright example of succession of generations is the creative dynasty of Kharkiv composers Anatoly and Igor Gaydenko. And it is not only about the choice of job, but more of common artistic values, aesthetic criteria, worldview unite of composers of different generations. Having deeply mastered the best traditions of national and world classics, Igor Gaydenko offers his own vision of the world, full of bold creative experiments and unconventional solutions.

Despite the fact that works of composers of Kharkiv Composers' school are heard not only in Ukraine, but also far beyond its borders, they are not widely covered in musicological literature. This statement is especially true of the works of composers who began their careers in the 80–90s and later. Typically, individual works are considered only in the context of general trends in the development of Kharkiv school of composition in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries, and issues of biographical nature and authorial style are covered sporadically. Therefore, the study of these issues remains to be currently relevant.

Key words: *Kharkiv School of Composers, Kharkiv Regional Organization of the National Union of Ukrainian Composers, works of Kharkiv composers, succession of generations, creations of I. Haidenko.*

Постановка проблеми. Сьогодні харківська композиторська школа є невід'ємною складовою частиною сучасної української музичної культури. Більше ніж за сто років свого існування вона пройшла тривалий період розвитку і представлена творчістю яскравих творчих особистостей. За цей час відбулася кристалізація певних ознак, характерних саме для цього творчого осередку. У загальному процесі еволюції актуальним є питання спадкоємності поколінь, зв'язку минулого і сьогодення, традиції та новаторства.

Ігор Гайденко – представник середнього покоління харківської композиторської школи, котрий розпочав свій творчий шлях на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. Його творчість викликає інтерес, з одного боку, в контексті спадкоємності поколінь – він є представником творчої династії харківських композиторів, а з іншого – оригінальністю творчих рішень, стильовою багатогранністю, прагненням встановлення контакту зі слухачською аудиторією.

Дослідження творчості композиторів у контексті загального розвитку композиторської школи, а ширше – національної культурної традиції є актуальним і зумовлено активним пошуком принципово нових засад відродження національної музичної культури.

Аналіз досліджень. Питання формування та розвитку харківської композиторської школи

неодноразово були висвітлені в музикознавчій літературі (Драч, Кияновська, Мізітова, 2005). Дослідники І. Драч і Л. Кияновська зупинилися на її місці в загальному процесі розвитку української музичної культури. Акцент зроблено на періоді від часу утворення і до початку 90-х рр. ХХ ст. На думку І. Драч, представники харківської композиторської школи із часу її виникнення орієнтувалися на європейську культуру. У роботах фрагментарно пропонується історичний огляд. У статті «Харківська композиторська школа: доля і позиція в культурі» (Драч) автор пропонує порівняльну характеристику розвитку харківської та київської композиторських шкіл, розглядаючи їх в антагоністичному плані.

А. Мізітова у статті «Звуковые пути нового поколения харьковских композиторов» (Мізітова, 2005: 39–59) звертається до творчості композиторів, які розпочали свій шлях на межі 80–90-х рр. ХХ ст.– О. С. Грінберга, О. А. Гугеля, І. А. Гайденка. Автор подає стислі біографічні дані, загальну характеристику творчості та пропонує аналіз окремих музичних творів.

Ці роботи мають велике значення, оскільки дають можливість усвідомити процеси, що відбувалися в період формування та розвитку як творчого осередку загалом, так і окремих постатей. На жаль, творчість молодих композиторів не висвітлена в музикознавчій літературі.

Останнім часом у музикознавстві склалася суперечлива ситуація. Активному розвитку інформаційних технологій протистоїть своєрідний інформаційний вакуум. Твори сучасних композиторів досить рідко звучать із концертної естради, нотний матеріал переважно є надбанням власних архівів композиторів. Лише в останні роки дещо активізувалася дослідницька діяльність – музикознавці почали вивчати твори композиторів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. І це дуже важливо, оскільки без вивчення й узагальнення минулого не можливий рух вперед. Природною потребою митців є творче спілкування, обмін досвідом, діалог зі слухачською аудиторією.

Мета статті – розглянути основні етапи формування та розвитку харківської композиторської школи. Торкнутися питання спадкоємності поколінь на прикладі творчості Ігоря Гайденка.

Виклад основного матеріалу. Харківська композиторська школа сформувалася на початку ХХ ст. Більше ніж за сторічний період існування вона, з одного боку, постала як яскраве самостійне художнє явище, а з іншого – стала невід’ємною часткою загального культурно-мистецького процесу розвитку України. Як відзначає доктор мистецтвознавства І. С. Драч: «Сьогодні українську музику репрезентують принаймні чотири композиторські школи: київська, львівська, одеська та харківська. Кожну з них вважають «своєю» музиканти різних естетичних поглядів, творчих напрямів, стильових орієнтацій. Здається, що крім зовнішньо-технічного оснащення (яке, до речі, змінюється з часом), їхніх виконавців майже нічого не поєднує. Проте спільність все ж таки існує. І виявляється вона у тому «базовому про шарку», що виникає у свідомості особистості внаслідок її адаптації до загальних норм, які складаються із сукупності попередніх індивідуальних пошуків...» (Драч).

Біля витоків харківської композиторської школи стояв С. С. Богатирьов – талановитий викладач, композитор, котрий підготував цілу плеяду митців світового рівня: В. Т. Борисова, Д. Л. Клебанова, Ю. С. Мейтуса, В. М. Нахабіна, А. Я. Штогаренка, Б. Л. Яровинського. Слід відзначити високий професіоналізм, дотримання кращих традицій світової класики й одночасно прагнення осучаснити музичну мову новітніми техніками композиції. С. С. Богатирьов був одним із перших харківських композиторів, хто вивчав і застосовував на практиці додекафонну техніку композиції й активно пропагував серед своїх учнів творчість композиторів нової віденської школи, чим значно випередив свої сучасників. І. С. Драч

зазначала: «Один із його учнів пригадував, що Богатирьов чи не найпершим почав вивчати додекафонну систему А. Шенберга, знайомив своїх вихованців із музикою нововіденців. Його учні на практиці застосовували – як одну з можливих – додекафонну та серійну техніку» (Драч). Активне звернення українських композиторів до авангардних технік припадає лише на 60-ті рр. ХХ ст.

Твори харківських композиторів 20–30-х рр. відрізняє раціональність мислення, використання поліфонічних форм і прийомів викладення та розвитку музичного матеріалу, рельєфність тематизму, яскрава мелодичність.

Коли ми говоримо про формування композиторської школи, важливим фактором є спадкоємність поколінь. Більшість учнів С. С. Богатирьова творчу роботу поєднували з педагогічною діяльністю і передавали знання наступним поколінням. Коли цей процес охоплює декілька поколінь молодих музикантів, це стає запорукою створення композиторської школи. Слід відзначити вагомий внесок Д. Л. Клебанова, М. Д. Тица, В. Т. Борисова, В. М. Нахабіна у підготовку до самостійного творчого життя не одного покоління молоді.

Важливою подією стало утворення у 1932 р. Харківської організації Спілки композиторів України, хоча до 1939 р. вона існувала у статусі Оргкомітету. Прагнення митців до гуртування та спільного вирішення загальних мистецьких проблем є природним покликком душі. Значно розширилися можливості творчого спілкування, з’являються нові виконавські колективи, їхній репертуар збагачується творами саме харківських композиторів.

Складні часи переживала творча спільнота Харкова в період із другої половини 30-х і до початку 60-х рр. Із перенесенням столиці України до Києва Харків стає дещо провінційним містом. Кращі виконавці їдуть до столиці, політичні репресії заважають митцям вільно висловлювати свою думку. Під жорстокі переслідування потрапляє Д. Л. Клебанов за симфонію «Бабин Яр» та учні його класу.

Новий якісний етап розвитку харківської композиторської школи – початок 60-х рр. Її представляють молоді, енергійні, талановиті композитори: В. С. Губаренко, І. К. Ковач, В. М. Золотухін, Б. М. Буєвський, В. С. Бібік. Всі вони були учнями Д. Л. Клебанова. Їх поєднувало бажання вільного висловлювання власної думки, постійний творчий пошук. Період відлиги, скасування «залізної завіси», вихід зі штучної ізоляції, активне засвоєння нової, раніше забороненої інформації стали характерними ознаками цього періоду. З одного боку, погляди митців були спрямовані на раніше забо-

ронене мистецтво країн Заходу, а з іншого – починається нове усвідомлення національного, аутентичного. Для цього періоду характерна строкатість стилів (важливе місце займають неостилі, полістилістика), напрямів, нетрадиційні погляди на жанри. Композитори прагнуть до синтезу мистецтв, що призводить, з одного боку, до активного розвитку програмної музики, а з іншого – до нівеляції будь-яких жанрових позначень.

На межі 80–90-х рр. відбувається черговий сплеск розвитку харківської композиторської школи. Це був період, насичений контрастами та суперечностями. Досить нестійкій соціально-політичній ситуації у країні протистояв активний творчий пошук цілої плеяди молодих композиторів, котрі щойно закінчили навчання в консерваторії, були творчо мобільні та відкриті до вивчення й опанування всього нового. Нове покоління композиторів, випускники Харківського інституту (зараз університету) мистецтв О. С. Грінберг, О. А. Гугель, О. С. Щетинський, І. А. Гайденко яскраво заявили про себе. Успадкувавши досвід своїх викладачів, вони привернули до себе увагу індивідуальністю творчого стилю, бурхливою енергією, постійними пошуками та відкритістю до спілкування з публікою.

У другій половині ХХ ст. в Україні склалася досить складна соціокультурна ситуація, яка значно гальмує духовний і культурний розвиток нації, не дає можливості повною мірою реалізувати творчий потенціал, втілити в життя задуми митців. Молоді автори, як і корифеї української музики, не завжди мають змогу почути свої твори у живому виконанні. Більшість нотних видань лишаються у приватних нотних архівах. Ігор Гайденко глибоко переконаний, що композитор має почуватися затребуваним (Мізітова, 2005: 53), але затребуваність жодним чином не повинна принижувати художньої цінності твору. Існує безліч прикладів, коли затребуваність не ототожнюється з художньою цінністю, а її естетичні критерії, які сформувалися протягом багатьох століть, втрачаються.

У цей час особливо важлива роль діяльності Харківської обласної організації Національної спілки композиторів України. 90-ті рр. – час активізації її роботи. Молоді композитори мали можливість представляти свої твори, отримати поради досвідчених музикантів, обговорити нагальні проблеми мистецької галузі. І. С. Драч і Л. О. Кияновська згадують: «У Харківському відділенні спілки композиторів України постійно відбувалися засідання, т. зв. “п’ятниці”, на яких обговорювалися нові твори місцевих митців» (Драч, Кияновська).

А. А. Мізітова відзначала: «Зыбкости социально-политической ситуации того времени противостояла музыкальная жизнь: обсуждения новых сочинений в союзе композиторов, участие в фестивалях, общение с именитыми мастерами стимулировали их творческую мобильность, но и воспитывали в них готовность “представить себя” в сложившихся обстоятельствах» (Мізітова, 2005: 40).

Ознайомившись із творчістю О. С. Грінберга, О. А. Гугеля, О. С. Щетинського, І. А. Гайденка, слід відзначити насамперед спадкоємність поколінь, здійснення зв’язку минулого та сьогодення. Будучи яскравими творчими особистостями, ці композитори не поривають зв’язок із традиціями, які були закладені С. С. Богатирьовим ще на початку ХХ ст. Високий професіоналізм, вільне володіння всім технічним арсеналом, глибока змістовність, широка палітра жанрів, які найчастіше відходять від традиційної класифікації, притаманні творчості цих авторів.

Торкаючись питання спадкоємності поколінь, хотілося би зробити акцент на творчості Ігоря Гайденка. Він народився і виріс у творчій родині – його батько, Анатолій Гайденко, професійний композитор. Отримав фундаментальну музичну освіту, закінчивши фортепіанний (у класі професора Н. О. Єщенко) та композиторський факультети (у класі професора В. М. Золотухіна) Харківського університету мистецтв. Асистентуру-стажування проходив у Ленінградській консерваторії у класі професора С. М. Слоніньського. Одночасно пройшов стажування у відомого польського композитора К. Пендерецького, в Американській консерваторії Фонтенбло у Франції, вивчав можливості електронної музики в паризькому Інституті по дослідженню та координації музично-акустичних проблем. Ігор Гайденко репрезентує себе як студійний композитор, котрий професійно підходить до написання технічної музики, на яку зараз є попит, оскільки для митця дуже важливо чути свої твори в живому виконанні, постійно бути в активному діалозі зі слухачем, але він усвідомлює всі недоліки й обмеження цього методу написання музики. З іншого боку, його приваблює музика, пов’язана зі словом, жестом, рухом, тож музика до театральних постановок посідає вагоме місце у творчому доробку. Не лишаються осторонь і жанри інструментальної, вокально-хорової музики – від творів великої форми до численних мініатюр. Композитор відкритий до будь-яких жанрових систем, прагне спробувати себе в різних стилях – від джазу до неофольклоризму, від строгих барокових форм мислення до роботи в

серійній техніці. Незважаючи на різні творчі уподобання, різні погляди на мистецькі процеси, що відбуваються в суспільстві, спадкоємність митців проявляється у спільних витоках, однакових естетичних цінностях. Головним є бажання служити своїм мистецтвом людям, відтворення життєвих вражень, думок, почуттів і емоційне донесення їх до слухача. Наявність діалогу між автором і слухачською аудиторією є пріоритетним завданням композиторів. Комунікативні та змістові особливості твору завжди на першому місці. Композитори не пов'язують свою творчість із певним напрямом чи стилем. Окрім данини традиції, головним є відчуття творчої свободи, оригінальність і неповторність задуму.

Початок ХХІ ст. для харківської композиторської школи – це наступний етап розвитку. Композитори різних поколінь – М. Г. Стецюн, В. М. Птушкін, А. П. Гайденко, І. А. Гайденко, Л. Ф. Шукайло, Л. І. Донник, В. В. Пацера, Ю. М. Грицун – беруть активну участь у фести-

валях і конкурсах різного рівня. Це і міжнародний музичний фестиваль «Київ Музик Фест», міжнародний фестиваль «Музичні прем'єри сезону» (м. Київ), міжнародний фестиваль «Музика – наш спільний дім» (м. Харків), Міжнародний конкурс «Інтеракосвітязь» (м. Луцьк).

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що харківська композиторська школа є активною творчою одиницею, яка пройшла тривалий шлях розвитку. Були періоди активних трансформацій, були складні часи, пов'язані з подіями, що відбувалися в суспільстві, але, безперечно, вона завжди відіграла важливу у загальному культурно-мистецькому розвитку держави. Запорукою формування творчої школи є спадкоємність поколінь. Традиції, закладені фундатором творчого осередку С. С. Богатирьовим, продовжують існувати і примножуватися. У цьому вагомий внесок Харківської обласної організації Національної спілки композиторів України та кожної творчої особистості, котра в досить складні часи не зраджує мистецтву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Драч І. Харківська композиторська школа: доля і позиція в культурі. URL: <http://jgreenlamp.narod.ru/charc.htm> (дата звернення: 11.01.2021).
2. Драч І., Кияновська Л. Харківська композиторська школа ХХ століття. URL: <http://classicalmusic.uol.ua/ukr/text/9019140/> (дата звернення: 09.01.2021).
3. Ігор Гайденко: композитор проти волі. URL: https://readmeua.wordpress.com/2019/02/10/igor_gaidenko/ (дата звернення: 24.01.2021).
4. Мизитова А. Звуковые пути нового поколения харьковских композиторов. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2005. Вип. 10. С. 39–59.
5. Щетинський О. С. Слово композитора. *Аспекти історичного музикознавства*. 2018. Вип. 13. С. 5–13.

REFERENCES

1. Drach, I. Kharkivs'ka kompozytors'ka shkola: dolya i pozytsiya v kul'turi. [Kharkiv school of composers: fate and position in culture]. URL: <http://jgreenlamp.narod.ru/charc.htm> [Accessed 11 Jan. 2021]. [in Ukrainian].
2. Drach, I. Kyianovska, L. Kharkivs'ka kompozytors'ka shkola XX stolittya. [Kharkiv school of composition of the XX century]. URL: <http://classicalmusic.uol.ua/ukr/text/9019140/> [Accessed 09 Jan. 2021]. [in Ukrainian].
3. Igor Haidenko: kompozytor proty voli [Ihor Haidenko: composer against the will]. URL: https://readmeua.wordpress.com/2019/02/10/igor_gaidenko/ [Accessed 24 Jan. 2021]. [in Ukrainian].
4. Mizitova, A. (2005). Zvukoyye puti novogo pokoleniya khar'kovskikh kompozitorov [Sound paths of a new generation of Kharkov composers]. *Visnyk Kharkivs'koyi derzhavnoyi akademiyi dizaynu i mystetstv* [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts], (10), pp. 39–59 [in Russian].
5. Shchetynskyi, O. (2018). Slovo kompozitora [The composer's word]. *Aspekti Istorichnogo muzikoznavstva* [Aspects of the historical musicology], (13), pp. 5–13 [in Russian].